Johan Christian Nord

”Slægtskabet mellem Schopenhauers Filosofi og Kristi Religion” – Forholdet mellem Johannes Jørgensens Schopenhauer-reception, alment metafysiske- og kristelige inklinationer i Taarnet-perioden.

Abstract: In the summer of 1892 the Danish author, poet and critic Johannes Jørgensen discovered the German philosopher Arthur Schopenhauer. In Schopenhauer, Jørgensen soon found an ally in the struggle for the vindication of metaphysics to which he was already dedicated when he encountered Schopenhauer. Between the autumn of 1893 and late 1894 Jørgensen published numerous articles in the Danish periodical ‘Taarnet’ and other literary periodicals, in which the philosophy of Schopenhauer is of great importance. This article examines the relation between this reception of Arthur Schopenhauer and the attraction to general metaphysical and specific Christian worldviews that Jørgensen had already begun to indicate. Furthermore, the article discusses how far the reception is to be understood as merely a pragmatic application of Arthur Schopenhauer’s philosophy in a syncretistic metaphysical position, or as a profound preoccupation with the Schopenhauerian philosophy in its own right.

Johan Christian Nord: Jens Chr. Skous Vej 4, building 1481, room 455, 8000 Aarhus C, Denmark, E-Mail: jcn@hum.au.dk

Kristendom og radikalisme tur-retur

I 1884 påbegyndte den danske lyriker, forfatter og kritiker in spe Johannes Jørgensen sine filosofikumstudier på Københavns Universitet hos ”den frisdede unge Docent Høffding” (Jørgensen 1916, I: 101), som Jørgensen i sin selvbiografi benævner universitetsfilosoffen Harald Høffding. Fra sin fødeby Svendborg var han to år tidligere blevet sendt til storstaden for dér at aflægge studentereksamen, og – Gud give det – sidenhen studere teologi. At der ikke skulle blive en teolog, endsige præst, af den unge mand stod imidlertid snart klart; i det københavnske studentermiljø havde han i strid med hjemmets forventning og forhåbning – allerede ansporet af læsningen af blandt andre Henrik Ibsen og Georg

Brandes i løbet af latinskoletiden – hurtigt fundet sig til rette blandt *Studentersamfundets* fritænkere. Trods den kristne opdragelse i det svendborgske barndomshjem havde han i løbet af sine første københavnerrår tilegnet sig sådanne 'moderne' – altså blandt andet ateistiske – meninger, man i Svendborg havde rystet på hovedet ad (ibid.: 69). En tid lang forfægtede Johannes Jørgensen en 'moderne' fritænkerisk moral og fremskridtstro og en hermed forbundet afsværgelse af religionen; han "troede" – med den modne forfatters egne ord –

paa, at nu skulle alle Gaader løses og alle Lænker falde [...] haabede paa Kristendommens Endeligt, den sociale Republiks Tilkommelse, det hedenske Køds Opstandelse og en ny, frigjort Menneskeheds endelige Lyksalighed. (ibid.: 124)

Men sådan skulle det ikke fortsætte for den unge digter, som han med udgivelsen af digtsamlingen *Vers* fra 1887 var blevet; gradvis svækkedes troen på det fremskridtsprojekt, han før havde besunget. Om denne tiltagende skuffelse over fritænkeriet, der blev Jørgensen – og efter hans opfattelse også andre samtidige til del – skriver han selv: "Vi gjorde paa egen Haand vore Erfaringer og fandt, at Virkeligheden ikke stemte med Doktrinerne. Som de Egoister vi var, vilde vi være lykkelige – og vi konstaterede, at vi ikke var det" (Jørgensen 1916, II: 28)¹. Desillusioneret og ulykkelig gav han sig således stille og roligt i lag med netop den form for metafysiske spekulationer, der før var blevet opfattet som udannet regression – sågar kristendommen nærmede han sig atter, hvilket sluttelig kulminerede i, at han i 1896 konverterede til katolicismen. Men før dette havde Johannes Jørgensen allerede fundet – og ladet sig *begejstre* af – Arthur Schopenhauer.

I det følgende skal det dreje sig om denne metafysiske genorientering og om Schopenhauers betydning for den sindelagsmæssige omvendelse, som Johannes Jørgensen gennemgik allerede forud for sin indtræden i den romersk-katolske kirke.

Reception eller modelune?

Receptionsstudier er et vanskeligt forehavende. Ofte lader det sig ikke nagelfast fastslå, om en forhåndenværende samklang mellem tænkere og forfattere kan

¹ For en mere omfattende skildring af Johannes Jørgensens forhold til brandesianismen og radikalismen samt gradvise afstandtagen fra denne se Nord 2012a, hvori denne bevægelse skildres med et fokus på forholdet mellem Jørgensens anti-naturalistiske tilbøjeligheder og modvilje mod den moderne progressionstese.

tilbageføres til den formodede recipients dedikerede studium af den pågældende tænker, eller om denne samklang snarere har sin grund i tiden, stemningen og de ord – der også førhen – faldt i 'dannede' kredse om særligt yndede kulturpersonligheder. Sådan er det i dag, og sådan var det selvfølgelig også i Skandinavien omkring år 1900. Almindelig sund dømmekraft og filologisk nøjagtighed er følgelig altid en absolut nødvendighed i omgangen med den kulturelle transfers ikke altid klart af tegnede strømme; at en forfatter befatter sig med livslede og intetheds hunger er måske en antydning af, men ikke et urokkeligt bevis på, at han har beskæftiget sig med Arthur Schopenhauers filosofi. Dermed ikke sagt, at studier af en epokes moderigtige filosofiske partikler i de intellektuelle luftlag ikke er af interesse, men derimod blot dette, at receptionsstudier i særlig grad forpligter på en samvittighedsfuld filologisk nøjagtighed.

Omkring år 1900 nød tysk filosofi – blandt mange andre fænomener, der også påkaldte sig de læsendes opmærksomhed – stor bevågenhed i Europa og dermed også Skandinavien. Både Arthur Schopenhauer og Friedrich Nietzsche var ivrigt diskuterede samtaleemner blandt de læsende, lyttende og talende i Europa og Norden². For mange af de interesseredes vedkommende har det givetvis ikke drejet sig om selvstændige studier, men snarere om – ofte ret så subjektivt kolorerede – introduktionsartikler, som eksempelvis Georg Brandes ofte var leveringsdygtig i³.

2 Se eksempelvis Børge Kristiansen: *'At blive sig selv' og 'At være sig selv'. En undersøgelse af identitetsfilosofien i Henrik Pontoppidans roman Lykke-Per i lyset af Luthers teologi, Schopenhauers og Nietzsches filosofi*, Multivers, København, 2007; Marta Kopij og Wojciech Kunicki: *Nietzsche und Schopenhauer: Rezeptionsphänomene der Wendezeiten*, Leipziger Universitätsverlag, 2006; Harald Beyer: *Nietzsche og Norden I-II*, Bergen, 1959, Lars Christiansen: *Blandt overmennesker og mystikere. Spredte betragtninger over introduktionen af Nietzsche i dansk åndsliv i Critique. Årsskrift for borgerlig ide debat og kulturkamp*, Vol. III, 2010, s. 101–113, Hans Henrik Hjermitzlev: *Det store menneske i Pia Rose Bøwadt og Ole Morsing: Skæbne og vilje. Seks nedslag i den tidlige Nietzsche-reception*, 2006, side 13–45; Henrik Wivel: "Dynamit: Selma Lagerlöf, Friedrich Nietzsche og Harald Høffdings Radikalisme" in *Slægtskaber: essays om forholdet mellem kunstnere, kunstarter og erkendelsesformer* (oprindeligt udgivet under titlen "Dynamit" i *Nordisk tidsskrift*, 1. 2004, side 1–16) og Karin Hoff: "... ein angenehmer Wind von Norden": *Nietzsche und Strindberg in Dialog*, Arcadia, nr. 39, side 55–69, 2004.

3 Eksempelvis artiklerne *Arthur Schopenhauer* (1788–1860) i tidsskriftet *Ude og Hjemme* (G. Brandes 1885) og Nietzsche afhandlingen *Aristokratisk Radikalisme i Tilskueren* (G. Brandes 1889) vidner på det klareste om Brandes' egensindigt formålsrettede præsentation af 'store mænd'. Anderledes forholder det sig med den af filosofen S. Hansen udgivne Schopenhauer-introduktion *Arthur Schopenhauer*, der udkom i 1888 i tidsskriftet *Ny Jord* (Hansen 1888), hvori samme forfatter også lod to Schopenhauer-oversættelser – henholdsvis *"Om Verdens Lidelse"* (Schopenhauer 1888a) samt *"Über die Weiber"* under titlen *"Om Kvinder"* (Schopenhauer 1888b) trykke (se hertil Nord 2012b: 280 f).

Med Johannes Jørgensen forholder det sig – som det gerne skulle blive klart i det følgende – *ikke* på denne måde; han har selvstændigt læst Schopenhauer og beskæftiget sig indgående med ham såvel før som efter konversionen.

Dette forhold til Schopenhauer har været berørt, men ikke systematisk behandlet i Johannes Jørgensen-forskningen. I en artikel om Johannes Jørgensens forhold til Harald Høffding nævner Oluf Schönbeck i forbigående påbegyndelsen af Jørgensens Schopenhauer-læsning (Schönbeck 2006: 1227 f), ligesom også Børge Kristiansen peger på konstellationen Jørgensen-Schopenhauer i sin receptionshistoriske monografi om Pontoppidan (Kristiansen 2007: 79 f). Anders Ehlers Dam har i sin monografi *Den Vitalistiske Strømning* som del af en bredere anlagt studie argumenteret for Johannes Jørgensens indplacering i en negativ, ikke-livsbejaende 'vitalismestrømning' med den schopenhauerske viljesmetafysik som arnested (Ehlers Dam 2010: 40–42; 179; 212 f). Da sigtet i disse studier er henholdsvis anderledes og bredere anlagt, leveres der i ingen af dem en systematisk filologisk rekonstruktion af Schopenhauer-receptionen eller en *close reading* af dens implikationer på det konkrete teksthøjniveau. Sluttelig har jeg selv bidraget med to artikler omhandlende henholdsvis Jørgensens tidlige reception af Schopenhauer i forbindelse med ungdomsromanen *Livets Træ* (Nord 2012b) og Jørgensens anvendelse af Schopenhauer som hjemmelsmand for sin overgang til katolicismen (Nord 2013). Med denne artikel ønsker jeg at fortsætte dette arbejde og således bidrage til yderligere at udfylde denne lakune i udredningen af den tysk-skandinaviske åndshistorie omkring år 1900⁴.

Receptionens påbegyndelse

Sommeren 1892 gjorde den dengang 25-årige Johannes Jørgensen et nyt filosofisk bekendtskab, der skulle vise sig at være udslagsgivende for hans senere åndelige udvikling. I et brev fra den 26. august til vennen og digterkollegaen Sophus Clausen beretter Jørgensen i en henført stil om det opmuntrende møde med *filosoffen* Arthur Schopenhauer, der beskrives som "En *Poet* og en *Religionsstifter*, med hvem jeg er enig i næsten alle Ting" (Lasson 1984, I: 143 f, kursiv JCN). I Schopenhauer ser Johannes Jørgensen en hjemmelsmand for og en allieret i den kamp for metafysikkens genrejsning, som han mere og mere er begyndt at føle som den

⁴ Af pladsmæssige grunde indeholder denne artikel *ikke* en drøftelse af Jørgensens indplacering i en fælleseuropæisk receptions kontekst. For at kunne indplacere og analysere Jørgensens beskæftigelse med Schopenhauer i en sådan kontekst, må de primære kilder først behandles, hvilket er intentionen med dette arbejde. En udvidelse af konteksten tiltænkes i fremtidige udgivelser.

digtendes – og dermed sit – ufravigelige kald. Jørgensen opfatter – og formidler – Schopenhauer som en anti-naturalistisk tænker, der med sin afkodning af mennesket som *animal metaphysicum* menes at have blotlagt en virkelighed, der er dybere end ”moderne Filistre” vil vide af (Lasson 1984: 143f). Denne begejstring ledsages imidlertid ikke af betragtninger over selve den viljesmetafysiske *einen Gedanken* – altså den schopenhauerske filosofis grundsten, den dobbelte opfattelse af verden som vilje og forestilling – der end ikke nævnes i dette brev.

Jørgensen kan meget vel allerede have stiftet med Schopenhauer før dette tidspunkt – eksempelvis gennem Brandes’ og S. Hansens formidlingspublikationer (G. Brandes 1884 og Hansen 1888) og sidstnævntes oversættelser af tekster fra Schopenhauers senværk *Parerga und Paralipomena* (Schopenhauer 1888a og 1888b) – men der er intet, der tyder på, at han skulle være blevet grebet heraf endsige selvstændigt have læst Schopenhauers egne skrifter før sensommeren 1892 (se Nord 2012b: 280f).

Omtrent tre måneder efter affattelsen af brevet til Sophus Claussen afgiver Jørgensen atter skriftligt vidnesbyrd om den nyfundne Schopenhauer-begejstring; denne gang er adressaten hans tidligere filosofikumlærer Harald Høffding, der i lighed med Brandes – men på mindre polemisk vis – spillede en afgørende rolle som kulturformidler i tidens intellektuelle København. Modsat det eksalterede sensommerbrev til Claussen vidner den mere beherskede skrivelse til Høffding om et grundlæggende, solidt kendskab til de afgørende kernelementer i den schopenhauerske tankebygning. Hvor Schopenhauer før blot fremhævedes som metafysiker, er det nu viljesmetafysikeren i egen ret, som brevskriveren retter sit søgelys mod. Over for Høffding – der nævnes som den oprindelige inspirator bag Schopenhauer-lekturen – beskriver Jørgensen, hvordan han, efter at være blevet styrket og inspireret af læsningen af *Die Welt als Wille und Vorstellung* agter at give sig i kast med en bog, der i højere grad end de foregående skal omhandle ”Livets Dybder, ”[...] det fundamentale i Tilværelsen” (efter Schönbeck 2006: 128). Dette begyndelsestidspunkt for receptionen bekræftes også i Jørgensens selvbiografi *Mit Livs Legende* (Jørgensen 1916, II: 51 og 53), hvori Schopenhauer nævnes adskillige steder.

I maj 1893 lader Jørgensen denne begejstring komme til skriftligt udtryk og inddrager således Schopenhauer i en afhandling om Edgar Allan Poe, der trykkes denne måned i tidsskriftet *Tilskueren* (Jørgensen 1893a: 385f). I afhandlingens fjerde og sidste afsnit fremhæver Jørgensen ”den mærkelige Samstemning mellem Poe og en senere moderne Tænker: Arthur Schopenhauer”⁵. Jørgensen

5 Al den stund Edgar Allan Poe levede fra 1809 til 1849 og Arthur Schopenhauer fra 1788 til 1860 lader Johannes Jørgensen til at have misforstået noget i forhold til tidspunktet for Schopenhauers virke. Afhandlingens indledning vidner om en korrekt viden om Poe’s biografiske

mener således at finde en efter hans opfattelse sigende overensstemmelse i de to tænkeres opfattelse af verdens herkomst i "det Ur-Ene", altså "Tilværelsens inderste Væsen i Viljen" (ibid.: 385), som det hedder i afhandlingen. Ud fra denne grundopfattelse menes begge forfattere at være kommet til ligeledes samstemmende opfattelser af det forhold i eksistensen, der – således Jørgensen – i den schopenhauerske filosofi benævnes "den evige Retfærdighed", altså den schopenhauerske løsning på 'lidelsens problem', der består i opfattelsen af, at *alt*, som vederfares den enkelte sker efter fortjeneste og i overensstemmelse med hans væsens inderste vilje. Jørgensen citerer her et udsnit af Poe's *Eureka*, hvori der – ganske rigtigt – plæderes for "dette Synspunkt [ud fra hvilket] det ondes Eksistens [alene bliver] forstaaelig – ja udholdelig", som det hedder i Jørgensens gengivelse af Poe's ord. I forlængelse heraf citeres to af Jørgensen oversatte udsnit af paragrafferne § 60 og § 63 fra første bind af *Die Welt als Wille und Vorstellung*, hvori dette konsekvente opgør med det pinsomme *Theodicé-problem* bringes til udfoldelse:

Verden er kun Viljens Spejl, og al Endelighed, al Lidelse, alle Kvaler, som den rummer, hører til Udtrykket for det, Viljen vil – er saaledes, fordi den saaledes vil det. Med strengeste Ret bærer derfor hvert Væsen sin Tilværelse ... og i alt, der vederfares en, sker kun ens Ret (ibid., 386; orig. WI: 438⁶).

Uden at have været i forbindelse med hinanden påberåber både Schopenhauer og Poe sig altså – i følge Jørgensen – det samme retfærdighedsbegreb, hvorved de menes at opvise "den *consensus gentium*, forrige Tider ikke med Urette antog" (ibid.).

Johannes Jørgensens verdensopfattelse er noget så eftertrykkeligt i bevægelse væk fra den moderne gudløshed, og Arthur Schopenhauer er med som en alt andet end ubetydelig vejviser. At det trods den biografiske unøjagtighed i Poe-artiklen er alvor med Schopenhauer-lekturen bliver yderligere klart i sensommeren samme år. I august 1893 udkom *Livets Træ*, der i Jørgensens selvbiografi beskrives som "en filosofisk Roman om Viljen og dens Omvendelse (i schopenhauersk Forstand)" (Jørgensen 1916, bd. II: 63). Romanen er i sin grundvold schopenhauersk og beskriver et menneskes vej fra tilværelsesberuset yngling til desillusion, desperation, sønderknuselse og sluttelig accept; den stenbestrøede vej fra *Bejahung* til *Verneinung* og fornægtelsens frugt, den endelige nirvaniske

data, hvorfor ukorrektheden i citatet må opfattes som en indikation på et endnu mangelfuldt kendskab til – i hvert fald – Schopenhauers biografi. Jørgensen lader således til – så mærkeligt det end lyder – at være påbegyndt sin læsning af Schopenhauer i den tro, at der var tale om en moderne forfatter.

6 Jeg anvender Zürcher-Ausgabe og henviser til de enkelte værker med forkortelser.

”store Stilhed, [...] uendelige Taage, [...] Dødens evige November” (Jørgensen 1915, bd. I: 308)⁷.

Midt i denne veritable Schopenhauer-raptus grundlagdes med Johannes Jørgensen som redaktør tidsskriftet *Taarnet. Illustreret Maanedsskrift for Kunst og Litteratur*, hvis første nummer udkom oktober samme år. I *Taarnet* samt i en række andre litterære sammenhænge udgav Jørgensen i løbet af 1893 og 1894 en række publikationer, der kredsede om Schopenhauer, om metafysikkens genrejning og om den kristne verdensopfattelse, han som storstadsbegeistret og fritænkerisk student få år tidligere havde afsvoret.

Det nærmere formål med denne artikel er at levere en systematisk kildenær analyse af forholdet mellem denne Schopenhauer-begejstring, tiltrækningen til alment metafysiske tilværelsestydninger – samt hermed forbundne eller heraf afledte poetologiske overvejelser – og den tiltagende inklinations mod specifikt kristne anskuelser, der trods yngre tiders heftige modstand mod kristendommen, på ny havde holdt deres indtog i den unge æstets højspændte sind.

Forspil

Som allerede anført ovenfor var Johannes Jørgensen ikke uforberedt ved mødet med metafysikeren fra Frankfurt. Allerede i nogle af artiklerne fra Jørgensens hånd i *Kjøbenhavns Børs-Tidende*, hvor han fra 1889 til 1892 havde løs ansættelse som skribent, vidner om opkomsten af ’uortodokse’ – altså ikke-brandesianske – interessefelter, der med en tiltagende positiv indstilling over for metafysiske livsanskuelser uomtvisteligt repræsenterer et eklatant brud med de anskuelser, digterens yngre jeg havde gjort til sine. Den genvakte metafysiske længsel kan eksempelvis aflæses i en anmeldelse af Arne Garborgs dagsbogsroman *Trætte Mænd* fra 1891, der tryktes i *Børs-Tidende* d. første december samme år. I anmeldelsen gengiver Johannes Jørgensen i en ovenud positiv tone, hvordan Garborgs helt Gabriel Gram ”ikke [kan] bære det evige Mørke, hvori Videnskaben og den moderne Filosofi hyller Mennesket”, og i forlængelse af denne sin afsmag for modernitetens fordunkling af den menneskelige tilværelse ”glider [...] derhen, hvor Korset vinker, og de gamle Salmer toner” (Jørgensen 1891b).

⁷ For en mere udførlig skildring af påbegyndelsen af Johannes Jørgensens Schopenhauer-reception se Nord 2012b, hvori der foretages en schopenhauer-orienteret *close reading* af emblematiske passager i *Livets Træ*.

Også i andre sammenhænge havde Jørgensen givet udtryk for denne begyndende tiltrækning til kristent farvede tilværelsestydninger. I sit essay om Charles Baudelaire, der tryktes i *Tilskuers* majnummer i 1891, afsluttes skildringen af de ”syge Blomsters” digter, denne ”Mand, der har drukken af Kulturens bitreste Bærme og følt dens Længsler i sig” således med den håndfaste tilkendegivelse af, at der

jo i os alle [føres] den samme Kamp, som Baudelaire gav Udtryk i sin Poesi – Kampen mellem to Sjæle, hvoraf den ene „klamrer sig til Støvets Lyst”, medens den anden „søger højere Egne“. Denne Kamp er gammel som Verden og af Verdens inderste Væsen. Gud og Satan vil strides til den yderste Dag (Jørgensen 1891a: 723).

En sådan afsværgelse af den naturalistiske monisme huede naturligvis ikke ”Litteraturens Ledere”, som Jørgensen i forordet til det sjette bind af sine udvalgte værker benævner Georg og Edvard Brandes, hos hvem ”Baudelairens Tilskyndelse over den danske Åndsverdens Horisont vakte [...] nogen Uro” (Jørgensen 1915, bd. VI: 9). Edvard Brandes skosede i en anmeldelse Johannes Jørgensen for i ovenstående passage at have ført ”ganske teologisk tale” (ibid.), og Georg Brandes replicerede om denne tvekamp mellem Gud og Satan, at ”Dannelsens Hemmelighed” netop bestod i, at ”denne Kamp ikke eksisterer” (ibid.).

Mødet med Arthur Schopenhauer var altså fra begyndelsen indlejret i en metafysisk – og tentativt kristen – genbesindelse, hvor Schopenhauer i udgangspunktet fungerede som én hjemmelsmand blandt flere i et endnu relativt uklart opgør med den snærende naturalisme. Som ligeledes antydnet ovenfor, afløstes denne formale tiltrækning til Schopenhauer som almen repræsentant for metafysikken snart af en reel dragnings mod viljesmetafysikken og den schopenhauerske æstetik, og da de første numre af *Taarnet* så dagens lys, var denne prægning et af de markanteste træk ved den æstetik, der efter redaktørens opfattelse var og skulle være de symbolistiske pionerers bidrag til og opgør med en tid, hvor ”Udsigten [oventil] er lukket for det moderne Menneske”, og hvor ”Mennesket er [...] indespærret i en ganske materiel og timelig Verden” (Jørgensen 1893b: 53)⁸.

⁸ En stor del af det artikelstof, der behandles i det følgende, er allerede temmelig velkendt og skildret mangfoldige gange. Således eksempelvis af Henrik Wivel i en række afsnit i tredje bind af den nyeste danske litteraturhistorie, *Dansk litteraturs historie*, fra 2009 (Lise Busk-Jensen et al: *Dansk litteraturs historie*, bind 3: 1870–1920, Gyldendal, København). Et kendetegn ved denne og tidligere skildringer er imidlertid, at Schopenhauers betydning tilnærmelsesvis forbigås. Intentionen med dette arbejde er at vise, at han faktisk udgør én af de allervæsentligste skikkelser blandt Jørgensens inspirationskilder i den her behandlede tid.

”Oventil er Udsigten lukket for det moderne Menneske”

Allerede det første nummer af *Taarnet* fra oktober 1893 havde vakt bestyrtelse hos ”de literære Autoriteter” (Jørgensen 1916, bd. II: 68). Edvard Brandes havde i en lettere skeptisk, men endnu ikke totalt afvisende, anmeldelse af det første nummer fokuseret på Simon Kochs anmeldelse af en udstilling af den symbolistiske maler Ludvig Find, hvori Koch satte lighedstegn mellem talentfulde kunstnere og symbolister med den naturlige følge, at de ikke-symbolistiske kunstnere rubriceredes som talentløse (Koch 1893). Denne brug af symbolisme-begrebet, som Edvard Brandes i øvrigt opfattede som udtryk for ungdommelig begejstring for et relativt substansløst modeord, var faldet *Politikens* redaktør for brystet, og han advarer i sin anmeldelse (E. Brandes 1893) tidsskriftets skribenter mod at forsøge på ”at skjule gammel Teologi – thi da er I Reaktionen”.

I andet nummer fra december 1893 tog det nystartede tidsskrifts redaktør til uforfærdet genmæle. I den programmatisk artikel *Symbolisme* gør Johannes Jørgensen det klart, at de bestræbelser, der knytter sig til lanceringen af symbolismebegrebet, ikke blot har karakter af ungdommeligt modelune, men derimod er at forstå som et meget bevidst og definitivt opgør med netop den naturalistiske grundopfattelse, som blandt andet Edvard og Georg Brandes havde søgt at udbrede. At adressaterne er brødrene Brandes gøres fuldstændig klart, idet Jørgensen som udgangspunkt for sit argument tager afsæt i den naturalismedefinition, Georg Brandes selv havde udmøntet og knæsat i *Det Moderne Gennembruds Mænd*:

Jeg stræbte i sin Tid at indføre [...] Ordet Naturalisme, et meget omfattende Ord [...] som kun udtrykker den Begrænsning, at Grundlaget er Naturhengivelse eller Naturstudium, at Standpunktet er taget *indenfor Alnaturen* (efter Jørgensen 1893c: 51, oprindeligt kursivering)

Denne meget bredt anlagte naturalismedefinition havde Brandes modstillet med den ligeledes formale kategori *klerikalisme*, der dækkede over enhver form for verdensanskuelse indeholdende ”Troen paa en anden Verden, paa et Hinsides, paa en højere Tilværelse, som giver dette forvirrede Jordeliv sin Mening”, som Jørgensen formulerer det brandesianske standpunkt (ibid.: 52).

Denne naturalistiske modvilje over for tankens overskridelse af ”den positive Videns trygge Skranker” (ibid.) forstår Jørgensen som en voldelig inddæmning af menneskets idealistiske drift, hvis tyranniske kraftpræstation bestod i, at

Tanken blev tøjret paa Erfaringens og Sanseindtrykkenes Græsgange, og Følelsen blev højtideligt, i Menneskehedens Navn, kaldt tilbage fra sin forgæves Himmelflugt mod det Hinsides for hernede at trække Humanismens Triumfvogn (ibid.: 52).

Følgerne af denne åndelige domesticering kan ifølge Jørgensen aflæses i fremkomsten af en "uforfærdet Materialisme", hvis fremmeste karakteristikum består i, at den fremturer selv der, hvor Kant med sin transcendentalfilosofiske insistensen på den uoverstigelige forskel mellem *das Ding an sich* og *das Ding für uns* ellers havde sat håndfaste skranker for en ekspansionsivrig empirisme.

Hinsides en sådan besindelse på menneskets begrænsede intellektuelle formåen var man nu i stand til at forkynde "Kraftens og Stoffets Udvikling, som kom fra intet, førte til intet og blev til intet" (ibid.). Frem for "Platon og Kants Lærdomme" hengav de ideologiske humanister sig nu til hævdelser af "en grov og letfattelig Positivism", der korresponderede med den indskrænkede humane opfattelsesevne, og i overensstemmelse hermed indbildte de sig at se tingene selv, der hvor forne tider havde ment at se fænomenerne.

Ifølge Jørgensen indprentede denne materialistiske monisme sit doktrinære stempel i ethvert område af det menneskelige og formåede herved at binde den samlede menneskelige stræben til forskønnelsen af den timelige, dennesidige eksistens: "Lykken havde før haft sine evige Boliger i et andet Livs Herlighed; den skulde nu drages ned paa Jorden og opslaa sine Telte mellem Menneskenes Børn" (ibid.: 53). Ifølge Jørgensen medførte denne progressionsivrige pietetsfølelse over for det menneskelige samfund imidlertid *ikke* en højnelse af det menneskelige, men derimod en forfladigelse. Mod den moderne progressionstese stiller Jørgensen således en radikalt ahistorisk, næsten cyklisk tilværelsestydning, i hvilken kategorien fremskridt frakendes enhver realitet, idet "Fremtiden intet nyt kan bringe, fordi Tiden er uendelig, og Alt allerede *har været*" (ibid.: 53, opr. kursiv). Frem for et fremskridt ser Jørgensen kun forfladigelse i det moderne projekts slipstrøm; modsat de skønmaleriske intentioner har de moderne himmelstormere ved deres insistensen på det menneskeliges primat kun opnået at derangere den menneskelige storhed, der ifølge Jørgensen faktisk kom til udfoldelse under mindre humant sindede betingelser:

Den moderne Stræben frembringer i Virkeligheden ingen Fornylse af Tingene. Den skaber i det højeste en Ompostering af de forhaandenværende uforanderlige Beløb af ondt og godt. Og dette gøres saaledes, at der i Steden for Middelalderens og Renæssancens store Dyder og store Laster tilvejebringes en almindelig moralsk Middelmådighed. Derfor ruger et trist Graavejr over den moderne Kultur (ibid.: 53).

Som det allerede er antydnet i ovenstående gengivelse, er argumentet flerstrengt. Den initiale kritik er knyttet til en *erkendelsesteoretisk* besindelse på den menneskelige bevidstheds grænser, som positivismens århundrede menes at have negligeret for i stedet at fejre sin egen mangelfulde dømmekraft. Af denne erkendelsesteoretiske enfoldighed følger efter redaktør Jørgensens opfattelse en række *praktiske* moralske implikationer; mennesket er alt, dets selvadling tilvæ-

relsens formål. Heraf følger videre en forfladigelse, hvis konsekvens i udgangspunktet er af moralsk, men sluttelig også – og måske i endnu højere grad – af *æstetisk* art. De middelmådige, verdsligt sindedes overherredømme medfører ikke blot en moralsk forræelse, hvor de gode bliver de få, men er tillige at forstå som en almen svækkelse af de store følelser ”Begejstring” og ”Had”, ”Andagt” og ”Tro”, ”Kærlighed” og ”Opofelse”. Jørgensen er altså ikke blot en bekymret moralist med hang til middelalderlig dyd, han er (også) en fuldblods æstet, der, opfyldt af længsel efter de vulkaniske følelsers genrejsning, ikke længere vil acceptere, at

Livet mere og mere føles som noget indskrænket, ligefremt, hverdags – noget hvormed man tør handle efter Lune og Lyst. Det glemmes, at Livet er et Under, en Gaade, en Helligdom, hvori der maa leves med Ærefrygt. Den moderne Mangel paa Moral er en Følge af den moderne Mangel paa Metafysik⁹ (ibid.: 54).

Diagnosen er klar; det moderne trækker et gråt spor af erkendelsesteoretisk, moralsk og æstetisk afstumpning bag sig. Den resterende del af kampskriftet er viet ”Den Reaktion [...] som nu gør sig gældende mod Naturalismen” (ibid.: 54).

”Sjæl og Verden er ét”

Tiden behøver en metafysisk modgift, og Johannes Jørgensen fremhæver nu en tænker, der opfattes som særligt leveringsdygtig inden for dette område af den filosofiske lægekunst; Arthur Schopenhauer. Som en rammende devise for ”den ny Bevægelse”, altså symbolismen, citerer Jørgensen således en passage fra Schopenhauers afhandling *Über das metaphysische Bedürfnis des Menschen* fra andet bind af *Die Welt als Wille und Vorstellung* (WII: 186–219), hvori det at have en metafysisk verdensopfattelse opstilles som nødvendig formal betingelse for moralsk sindelag.

Grænseskellet går således ganske rigtigt netop der, hvor Georg Brandes havde sat det – om end Jørgensen foretrækker andre benævnelser for de respektive positioner – nemlig ”mellem *Realisterne*, hvem Virkeligheden er nok, og *Mystikerne*, der med Paulus tror, at vi hernen kun erkender *per speculum et in ænigmate*” (Jørgensen 1893c: 54, opr. kursiv). I en sømløs overgang sammen-

⁹ Denne passage samt omkring to sider af artiklen, der beskæftiger sig med en diagnose af den moderne tilstand havde Jørgensen allerede kort forinden ladet trykke i oktobernummeret af *Tilskueren* samme år i begyndelsen af sin artikel om J. K. Huysmans i afhandlingsrækken *En ny Digtning*, som den ovenfor behandlede artikel om Edgar Allan Poe også var en del af. Den del, hvor Schopenhauer inddrages er ikke trykt tidligere (Jørgensen 1893b).

knytter Jørgensen her den metafysiske antiteist Arthur Schopenhauer og kristenhedens førstemand, den omvendte apologet Paulus. I det opgør, Jørgensen mener at stå i, kan forskellene ikke påkalde sig interesse men må vige for fremhævelsen af de strukturelle homologier mellem disse metafysiske frontkæmpere, hvis arv symbolismen efter redaktør Jørgensens opfattelse er kaldet til at formulere sin æstetik på baggrund af. I sin grundopfattelse er

Symbolismen nemlig [...] – ligesom den tyske Filosofi ved Aarhundredets Begyndelse – overbevist om Identiteten af Tænken og Væren. Det Væsen som aabenbarer sig i Tilværelsens ydre Fænomener, er (ifølge denne Filosofi) det samme, som lever i Menneskets Sjæl. Sjæl og Verden er ét. (ibid.: 54)

Det symbolistiske blik, der i det ydre ser tegnet på det indre, menes således at repræsentere en privilegeret tilgang til den sansede ”Ligegyldighed”, der for ”det almindelige Menneske”, som ikke magter at transcendere sin egen individuation, er det eneste virkelige. Modsat disse ordinære betragtere, der er uhjælpeligt bundne til deres timelige perspektiv, føler symbolisten – eller slet og ret kunstneren, der i overensstemmelse med argumentet nødvendigvis må være symbolist – ”sin Sjæls Sammenhæng med Naturens Sjæl og aner bag Tingenes tilsyneladende Ligegyldighed en hjemlig Verden, hvori hans Aand har en evig indfødsret” (ibid.: 55).

I forlængelse heraf søger Jørgensen nu at beskrive dette anelsesfulde dydblikks udmøntning i ”Sjælstilstande” og ”kunstneriske Øjeblikke”:

Det er de Øjeblikke, da den evige Virkelighed bag Tingene synes på Nippet til at sprænge den illusoriske Realitets Ham; det er de Timer, da vore Sansers og vor Fornufts stadige Bedrag er nær ved at briste, og kun et tyndt Slør af Illusion, af *Maja*, skiller os fra at erkendes den evige Verdenssjæl, at se *Gud*. (ibid.: 55, opr. kursiv)

Ved Jørgensens associative – eller om man vil hensynsløst synkretistiske – operation træder den schopenhauerske geniæstetik her i diskantløs harmoni med en klassisk teistisk *unio mystica* tanke. Jørgensen ved, hvad han vil, og de respektive positioners uforsonlige egenart kan ikke stoppe ham.

Artiklen afsluttes med inddragelsen af endnu en tysk tænker, hvis samlede position ikke ligefrem indbyder til teistisk mystik, men som ikke desto mindre lader sig indføje i den ’hjemmelsmosaik’, Jørgensen gennem hele artiklen har opbygget¹⁰. I artiklens sidste afsnit, hvor Jørgensen bekender sig til mysticismen som den eneste sande verdensanskuelse, lader han således Pauli selverklærede

¹⁰ Udover de allerede nævnte inddrages også Amiel, Shelley, Baudelaire og Goethe i forbi-gående.

antagonist Friedrich Nietzsche få det sidste ord: ”Verden er dyb. Og kun de flade Aander fatter det ikke”(ibid., 56).

Tendensen er klar; Johannes Jørgensens projekt er et uforsonligt metafysisk opgør med det, der opfattes som den naturalistiske ståndoktrins inddæmning af den mulige virkelighed; hvad der imidlertid er mindre klart, er, hvilken form for metafysik der opfattes som privilegeret.

Hvor Jørgensen i den ovenfor citerede passage fra Baudelaire-essayet i *Tilskueren* anlagde et klart dualistisk syn på tilværelsesmisèren, synes der i symbolismeartiklen at være tale om en særlig form for nærmest konturløs mystisk monisme, som står i modsætning til den materialistiske monisme, der menes at reducere tilværelsen til det af den begrænsede menneskeforstand opfattede sansemateriale.

Jørgensens evner som ’pragmatisk læser’ vil blive behandlet nedenfor, men først vender jeg mig mod den næste artikel fra redaktørens hånd i *Taarnet*, hvori ”Schopenhauers Filosofi” og ”Kristi Religion” i endnu stærkere grad bringes hinanden nær.

”Doctor Brandes tager vist nok ogsaa Fejl ...”

Naturligvis udeblev reaktionen ikke; d. 17. december lod symbolismeartiklens danske hovedadressat, Georg Brandes, således en kort skrivelse trykke under titlen *Naturalisme* (G. Brandes 1893). Brandes finder Jørgensens indvendinger over for naturalismebegrebet unødigt konfrontatoriske, idet Brandes efter egen opfattelse aldrig har afvist digterens ret til at vedkende sig en metafysisk eller sågar mystisk verdensopfattelse. Naturalismetermens påbud om, at ”Standpunktet skal være taget inden for Alnaturen og ikke i det dogmatisk Overnaturlige” skal således udelukkende forstås som en afvisning af ”det man forstaar og altid har forstaaet ved Klerikalisme”, altså ”de positive religioner” (ibid.,). I en forsonlig tone afslutter Brandes indlægget med den antagelse, at Jørgensen vel ikke agter at give sig i lag med en sådan klerikalisme, hvorfor der egentlig ingen virkelig strid er – Jørgensens mysticisme er ifølge Brandes blot en særlig afart af naturalismen. Med dette endog meget rummelige naturalismebegreb som kompromisløsning havde Brandes måske forestillet sig at kunne forlige parterne, men Jørgensen havde tydeligvis ikke i sinde at lade sig forlige.

I en artikel dateret juleaften 1893, der bragtes i *Taarnets* december-nummer, bliver det således klart, at redaktøren ingenlunde er til sinds at acceptere det brandesianske naturalismebegreb, der ikke opfattes som motiveret i den virkelighed, kategorien tænkes at begrebsliggøre:

Doctor Brandes erobrer for sin Naturalisme Alt, lige til Metafysik og Mystik – udelukker alene de positive Religioner. Den ene stridende Hær gøres derved den anden uforholdsmæssig overlegen. Men Doctor Brandes tager vist nok ogsaa fejl [sic!], naar han saa skarpt sonderer de Metafysiske og de Mystiske ud fra de positive Religiøse. Han adskiller her ved en villet Definition, hvad der af *Naturen* er sammenføjet. (Jørgensen 1893d: 130, kursiv JCN)

I sin argumentation modstiller Jørgensen således den brandesianske naturalismedefinition, der opfattes som både arbitrær og imperialistisk, med et – efter hans opfattelse – empirisk funderet naturbegreb, hvis essens er en *de facto* samhörighed mellem filosofisk metafysik, mystik og positiv – altså konventionel, organiseret – religion. I uddybningen af argumentet udvælges Schopenhauer endnu en gang som ankermand:

Slægtskabet mellem Schopenhauers Filosofi og Kristi Religion, mellem de alexandrinske Platonikeres Lærdomme og Mystikken hos Tauler og Mester Eckart er saa inderligt, at den ydre dogmatiske Forskel bliver ligegyldig. (ibid.: 130, kursiv JCN)

Som allerede anført er projektet ud fra Jørgensens eget perspektiv af radikalt monistisk art. Det drejer sig ikke om de enkelte verdenstydningers partikulære dogmer, men om den mystiske essens, der angår kernepåstandene om eksistensen af et hinsides, dettes utvetydige forrang frem for den umiddelbart sansede virkelighed og – måske vigtigst af alt – det privilegerede individs mulighed for at transcendere sin egen individualitet og skue dette "Ewig-Enes hvide Lys" (Jørgensen 1893c: 55) hinsides forestillingsverdenens kapriciøse opsplitning i inkompatible tilsynekomster. De forskellige metafysiske systemer opfattes således som værende i besiddelse af en *apriori* given identitet, hvis partikulære, empiriske udfoldelser, eller tilsynekomster, ingen reel betydning har for det symbolistiske dydblik.

At Jørgensen allerede før Georg Brandes' indvending i *Politiken* d. 17. december opfattede denne som den grundlæggende modstander i spørgsmålet om demarkationslinjerne og striden mellem naturalismen og den metafysiske verdensopfattelse, fremgår tydeligt af, at Jørgensen allerede tidligere havde slået til lyds for den i citatet ytrede opfattelse af det homologiske forhold mellem den schopenhauerske filosofi og kristendommen; i en anmeldelse af Georg Brandes' *Udenlandske Egne og Personligheder*, der blev trykt den 4.12.1893 i *Politiken* (Jørgensen 1893b), betonedes Jørgensen således selvsamme almenmetafysiske samhörighed som modstykke til naturalismen – og dette i en sammenhæng, hvor det var åbenbart, at "Doctor Brandes" læste med.

I artiklens afslutning lader Jørgensen den monistiske *apriori*-erkendelse træde i baggrunden til fordel for et empirisk, (kunst)historisk argument: Selv såfremt han skulle godtage den brandesianske sontring, anerkender han ikke,

at en "Poet skulde føle Betænkelighed ved at bekende sig Klerikal" (Jørgensen 1893d: 130), dertil menes det konkrete kunstneriske afkast af religiøse verdensopfattelser simpelthen at være for overbevisende. Jørgensen opremser her en række i tid og rum adskilte paradeeksempler på, hvad der ud fra et bredt anlagt litteraturbegreb kan betragtes som kunstneriske frembringelser, der alle "har hentet deres Inspiration af det dogmatisk Overnaturliges Kilder" (ibid.: 131). Særligt de anførte nordiske, reelt danske, repræsentanter for denne kunstneriske retning – Ingemann, Paludan Müller og Kierkegaard – kan ikke have glædet Georg Brandes, der – eksempelvis i indledningen til *Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur* – så håndfast havde afvist eksistensen af en "fuldstændig" nationallitteratur i det nittende århundredes tilbagestående Danmark (G. Brandes, 1900, bd. IV: 1–13).

Jørgensens afsluttende konklusion er ikke til at tage fejl af og lyder næsten som et varsel: "En Elsker af Poesi har derfor ingen Grund til at frygte, selv om alle Danmarks Digtere pludselig omvendte sig til den nicæanske Trosbenedelse" (Jørgensen 1893d: 131).

Livsviljen og nåden

Ud fra det ovenstående kunne man måske forvente, at Jørgensens interesse for Schopenhauer i den her skildrede periode udelukkende angik de dele af dennes filosofi, der er umiddelbart forbundne med æstetiske overvejelser. Ud fra to andre bidrag fra redaktørens pen i *Taarneret*, hvor Schopenhauer – i det ene indirekte og det andet meget direkte – spiller en rolle, bliver det imidlertid klart, at det ikke kun var Schopenhauers funktion af alment metafysisk og æstetisk hjemmelsmand, der lod ham få foretræde i Jørgensens skrift, men at det også drejede sig om de schopenhauerske keredoktriner om verdens karakter af lidelsesfuld viljesmanifestation og om viljesfornægtelsen.

I artiklen *Nutidens danske Litteratur*, der tryktes i februarnummeret af *Taarneret* i 1894¹¹ præsenterer Jørgensen – i forlængelse af et længere ræsonnement over dansk litteraturs "dobbelt[e] Rod" af "Middelalderens romantiske Folkeviser" og "den norskfødte Komediedigter Holbergs satiriske Realisme" (Jørgensen 1894a: 216) – de "Yngste i den danske Litteratur", nemlig Sophus Claussen, Niels Møller, Viggo Stuckenberg, Sophus Michaëlis og Helge Rode, der betegnes

¹¹ Jørgensen angiver i en fodnote, at artiklen tiltænkes at trykkes samtidig i *Revue des Revues* i oversættelse af Jean de Néthy, hvilket må opfattes som en tydelig indikator på, at Jørgensen opfattede sit forehavende som et fælleseuropæisk anliggende.

som "Niels Lyhnes Æt i andet Led". Om disse forfattere – positivt vurderede – særpræg hedder det her:

De har af deres Forgængere lært, ikke længer saa brændende at attraa den Virkelighed, det er deres svage Viljer nægtet at favne, og det Liv, som maaske (naar alt ret besés) ikke er saa meget værd. Der er de iblandt dem, for hvem Livsviljen er som en Torn i Kødets; Begæret i deres Sjæl og deres Sanser synes dem et fremmed Magtbud, som de lyder med Uvilje, og hvorfra de helst gad sig fri. (ibid.: 223)

At der her er tale om en direkte henvisning til den schopenhauerske viljesmetafysik, kan naturligvis ikke godtgøres med sikkerhed. At vemodet og livsleden iklædes en sprogdragt, der – for den, der har øren herfor – bærer præg af en tydelig 'schopenhauersk tonalitet', kunne i princippet være et resultat af netop den form for 'indirekte reception', der omtales i denne artikels indledning. Men når det betænkes, hvilken kontekst denne afhandling er blevet til i, nemlig en tid, hvor Jørgensen – som anskueliggjort i det ovenstående – fortløbende beskæftigede sig med Schopenhauer, må det opfattes som endog meget rimeligt at forstå ophobningen og sammenknytningen af begreberne "Liv" og "Vilje" i den korte passage som en bevidst henvisning til overensstemmelsen mellem de unge forfatters adelsmærke, deres livslede, og den schopenhauerske viljesmetafysik. Disse unge forfatters litterære engagement – den samvittighedsfulde *litterat* Johannes Jørgensen undlader at indskrive *forfatteren* Johannes Jørgensen – lader sig altså i Jørgensens udlægning føre tilbage til en skuffelse over "Virkeligheden", der ikke kun er at forstå som kedsommelighed ved det daglige trummerum, men derimod vidner om en intens afsmag for *das Ganze*, for den vilje til liv, der er deres væsen. For Jørgensen drejer det sig ikke kun om æstetik; det drejer sig om tilværelsesmisøren i dens tragiske totalitet – som det også gør for Schopenhauer, hvis 'løsning' på den umiddelbart udvejsløse tilværelsestragedie Jørgensen snart skulle beskæftige sig nærmere med.

Samme år i *Taarnets* juli-decembrer-nummer – man var blevet noget forsinket med udgivelsen af dette års numre – udkom således under overskriften *Schopenhauers Naadelære* en oversættelse af § 70 fra *Die Welt als Wille und Vorstellung*, hvori Schopenhauer beskæftiger sig med viljesfornægtelsens realisering som en *Gnadenwirkung*, i kraft af hvilken undtagelsesindividet rykkes ud af det livsviljens greb, som han ellers intet kan stille op imod af egen magt, fordi denne vilje er hans *eget væsen*. Oversættelsen er forsynet med et meget sigende forord, hvori den allerede drøftede opfattelse af samklangen mellem Schopenhauer og kristendommen endnu en gang træder tydeligt frem:

Man véd, at Schopenhauers Filosofi praktisk kommer til følgende Konklusion: Livsviljen, som ved Syndefaldet har frembragt den eksisterende onde Verden, naar gennem Plante-

riget og Dyrerækkens Udvikling til et Punkt, hvor den, ved den menneskelige Intelligens, kan erkende Verdens Intethed og som Følge af denne Erkendelse blive i Stand til at fornægte sig selv. I Steden for denne Bejaelse af Livsviljen, som er Princippet for Tilværelsens Vedvaren, indtræder da en Viljens fornægtelse, hvorved *denne Verden* ophæves, og Viljen vender tilbage til sit Ophav i det Hinsides – Buddhisternes Nirvana og den christne Mystiks *Gud*. Denne Viljens radikale *Omvendelse* sker – ifølge Schopenhauer som ifølge Christendommen – ved en umiddelbar Indgriben af det Guddommelige i det Tidelige, af det Hinsides (Viljen *i og for sig*) i den jordiske, endelige, *individualiserede*, Vilje. Og ligesom i Christendommen benævnes denne Guds Indgriben i Sjælens Skæbne en *Naade*, en Naade-Akt. (Jørgensen 1894b: 176, opr. kursiv).

Jørgensen *har* forstået Schopenhauer, men hvad han også har forstået, er at begrebsliggøre Schopenhauers verdensopfattelse og frelseslære på en måde, hvor nærheden til kristendommen træder væsentligt skarpere frem end hos Schopenhauer selv¹². At ”Syndefaldet” skulle have ”frembragt den eksisterende onde Verden” og forløsningen fra denne finde sted ved ”Guds Indgriben i Sjælens Skæbne”, ville ud fra den schopenhauerske filosofi udelukkende kunne godtages som billedlige begrebsliggørelser af den metafysiske verdenstydning, der hos Schopenhauer udfoldes på et strengt *antiteistisk* grundlag. Men et sådant grundlag var Johannes Jørgensen allerede godt og grundigt på vej væk fra, og end ikke Arthur Schopenhauer kunne stoppe ham.

Discipel eller kanibal?

Var Johannes Jørgensen så Schopenhauerianer – hvis der findes sådanne – eller snarere en ivrig pragmatisk og synkretistisk læser, der til understøttelse af egen dagsorden forstod at suge saft og kraft ud af de åndelige byttedyr, der kom inden for hans horisont? Denne overvejelse skal kort udfoldes i det følgende.

Da Johannes Jørgensen fandt Arthur Schopenhauer, befandt han sig allerede i en periode af sit endnu unge liv, der kendetegnedes ved en allerede pågående metafysisk genbesindelse, som læsningen af Arthur Schopenhauer blev

¹² Schopenhauer beskæftiger sig selv med overensstemmelserne mellem sin filosofi og kristendommen og buddhismen, men gør konsekvent dette på en måde, hvor det er umisforståeligt, at filosofien og religionen opfattes som to separate former for metafysik, hvoraf den ene, religionen, er funderet på tro og autoritet, hvorimod den anden, filosofien, der opfattes som stændende højere, er funderet på fornuft. Denne sondring udfoldes særligt i den ovenfor omtalte afhandling *Über das metaphysische Bedürfnis des Menschen* fra andet bind af *Die Welt als Wille und Vorstellung* (WII, 186–219), hvilket er bemærkelsesværdigt, da Jørgensen på trods af, at han citerer fra afhandlingen ikke nævner det mindste om denne divergens mellem hans og Schopenhauers metafysikopfattelse.

en del af og – som jeg håber at have vist – en katalysator for. Forholdet til Schopenhauer var således i udgangspunktet ikke bestemt af en særinteresse for dennes specifikke metafysik – viljesmetafysikken – men derimod af en almen interesse for anti-naturalistiske verdenstydninger. At Schopenhauer selv skelnede mellem forskellige arter af metafysik og ikke for alle verdens rigdomme ville have associeret sig med teistisk metafysik, lader ikke til at have generet Johannes Jørgensen, der i brevet til Sophus Claussen og sidenhen i artiklerne i *Taa-net* undlader at præcisere Schopenhauers forhold til en sådan *Volksmetaphysik* (WII: 192) og ufortrødent bringer ham i samklang hermed. Alt tyder i udgangspunktet på en dybt synkretistisk tilgang til Arthur Schopenhauers skrifter.

Men så simpelt er det alligevel ikke; både romanen *Livets Træ*, der her kun er blevet inddraget i forbigående, men som er behandlet mere indgående i det ovenfor anførte bidrag (Nord 2012b), og stort set alle de her behandlede kilder vidner *også* om en beskæftigelse med Schopenhauer, der ingenlunde kan kaldes overfladisk. Jørgensen forstod Schopenhauers filosofi, men valgte – eller droges i retning af – en anden slutdestination end den, metafysikeren fra Frankfurt havde udstukket. Schopenhauers filosofi rummer – qua dens konsekvent deskriptive natur – intet opråb til handling og omvendelse. Forløsningen *sker*, den *vælges* ikke (eks. WI: § 70, 497–504) og har ingen guddommelig aktør som sin garant.

Hvad Johannes Jørgensen behøvede, var imidlertid øjensynligt netop dette; en personlig afgørelse og en instans at knæle for og rette bønner mod. Det fandt han dér, ” hvor Korset vinker, og de gamle Salmer toner”, som det forjættelsesfuldt lød i anmeldelsen af Arne Garborgs ’omvendelsesroman’. Noget sådant kunne han i sagens natur ikke finde i Arthur Schopenhauers gudløse viljesmetafysik og intethedseskatalogi. Men alligevel lagde Jørgensen ikke Schopenhauer bag sig, men fortsatte *også* efter indtrædelsen i den katolske kirke med at beskæftige sig med dennes – ingenlunde katolske – tankeverden. Jeg vender mig afslutningsvist til denne katolsksindede beskæftigelse med Arthur Schopenhauer.

Afsluttende betragtninger. Schopenhauer under katolsk lyssætning

I forbindelse med og efter omvendelsen fortsatte Jørgensens beskæftigelse med Schopenhauer. Dette kan både eftervises i værker og korrespondancer. Både for den aldrig opnåelige fuldstændigheds skyld og med henblik på yderligere at underbygge det argument, der er blevet udfoldet i det ovenstående, skal der

afslutningsvis foretages et par forsøgsvis nedslag i denne del af receptionshistorien¹³.

I *Rejsebogen* fra 1895, der er affattet på baggrund af den udenlandsrejse, Jørgensen i 1894 foretog på foranledning af og i selskab med den katolske konvertit Mogens Ballin, dukker Schopenhauer således temmelig uventet op i en samtale med en italiensk gejstlig. Den rejsende belæres her om "det sande Liv, den ægte, simple, rene Tilværelse, som den algode Gud fra Begyndelsen har tiltænkt Menneskenes Børn". Som modsætning til denne anti-dualistiske levevisdom, der henføres til "vor Fader Franciscus", skoser pateren "en Filosof, som hed Arturo Schopenauerre" (Jørgensen 1915, bd. III: 263), hvis verdensanskuelse affejes og rubriceres som buddhistisk og ukristelig i sin verdensforsagelse. Jørgensen lader altså til at være blevet vist til rette og belært om skabelsens algodhed og har således søgt litterært at gestalte et opgør med den kontante afvisning af skabelsens bonitet, der gennemstrømmer Schopenhauers værk.

Trods denne håndfaste afstandtagen er den mere og mere katolsk sindede Jørgensen imidlertid ingenlunde færdig med Schopenhauer. Allerede d. 6. december 1896, hvor omvendelsen var fuldbyrdet, fremførte Jørgensen i et brev til Viggo Stuckenberg Schopenhauer som hjemmelsmand for den omvendelse, Stuckenberg kun har foragt til overs for (Andersen 1994, II, 42–44). Schopenhauer benævnes her "min Filosof" og det aspekt, der fremhæves er netop skildringen af verdens- og selvfornægtelsen i fjerde bog af første bind af *Die Welt als Wille und Vorstellung*, der (nu igen) opfattes som stående i brudfri og motiverende forbindelse med Jørgensens kristelige opgør med fritænkeriet. Herudover inddrages Schopenhauer eksempelvis igen i den katolske omvendelsesroman *Vor Frue af Danmark* fra 1900, hvor han også tilkendes en positiv rolle, idet han figurerer som et "Stadie [...] på Omvendelsens Vej" (Jørgensen 1915, bd. II: 166) for romanens protagonist, samt i essaysamlingen *Omvendelse* i en åbningspassage, hvor selvfornægtelsen fremhæves som nødvendig betingelse for kristelig omvendelse (Jørgensen 1899: 11 f). Sluttelig vender Jørgensen flere gange tilbage til Schopenhauer i sin selvbiografi *Mit Livs Legende* fra 1916, der indledes med en eksplicit bekendelse til den schopenhauerske karakterlære (Jørgensen 1916, bd. I: 9), og som i forbindelse med refleksionen over egen (tidligere) ugudelighed gennemgående opviser signifikante lighedspunkter med det ovenfor drøftede begreb om den evige retfærdighed:

Jeg taler om de Idealer som er levende Kræfter – dit Blods Idealer, dit Kød's Idealer, din Længsel og din Viljes Idealer. Vær ikke bange – eller vær bange: hvornår de vil føre dig, did kommer du, som *de* er, saaledes bliver du (ibid.: 10).

¹³ En mere omfattende drøftelse af Johannes Jørgensens beskæftigelse med og skildring af Schopenhauer i forbindelse med og i forlængelse af konversionen står at læse i Nord 2013.

Som det uforblommet lyder i indledningen til første bind af *Mit Livs Legende*.

At interessen for Schopenhauer fortsatte med at give skriftlige afkast, må opfattes som en yderligere bekræftelse på den tese, der er blevet fremført i det ovenstående; Johannes Jørgensens beskæftigelse med Schopenhauer var ikke blot et modelune, men et omfattende studie, der – med sin særlige, synkretistiske og med tiden kristelige accent – vidner om en reel indsigt i og ikke kun en flygtig interesse for den schopenhauerske filosofi i sin helhed.

Andersen, Jørgen (1944): *Viggo Stuckenberg og hans Samtid*, bind II, Gyldendalske Boghandel, København.

Brandes, Edvard (31. 10. 1893): "Symbolisme" in *Politiken*.

Brandes, Georg (28. 9. 1884): "Arthur Schopenhauer" in *Ude & Hjemme*, nr. 365, s. 634–36.

Brandes, Georg (17. 12. 1893): "Naturalisme" in *Politiken*.

Brandes, Georg (1900): *Samlede Skrifter*, København, bind IV.

Dam, Anders Ehlers (2010): *Den vitalistiske strømning i dansk litteratur omkring år 1900*, Århus.

Hansen, S. (1888a): "Arthur Schopenhauer" in Carl Behrens (red.): *Ny Jord*. 14 Dags Skrift for Literatur, Videnskab og Kunst, bind I, København, 156–177.

Jørgensen, Johannes (1891): "Charles Baudelaire" in *Tilskueren. Maanedsskrift for Literatur, Samfundsspørgsmål og almenfattelige videnskabelige Skildringer*, København, 702–723.

Jørgensen, Johannes (10. 12. 1891): "Arne Garborg: Trætte Mænd" in *Kjøbenhavns Børs-Tidende*.

Jørgensen, Johannes (1893): "En ny Digtning. I. Edgar Poe" in *Tilskueren. Maanedsskrift for Literatur, Samfundsspørgsmål og almenfattelige videnskabelige Skildringer*, København, 375–386. [1893a]

Jørgensen, Johannes (1893): "En ny Digtning. IV. J. K. Huysmans" in *Tilskueren. Maanedsskrift for Literatur, Samfundsspørgsmål og almenfattelige videnskabelige Skildringer*, København, 770–782. [1893b]

Jørgensen, Johannes (4. 12. 1893): "Georg Brandes: Udenlandske egne og Personligheder" in *Politiken*. [1893b]

Jørgensen, Johannes (1894): "Symbolisme" in *Taarnet. Illustreret Maanedsskrift for Kunst og Literatur*, København, bind I, 51–56. [1893c]

Jørgensen, Johannes (1894): "Naturalisme og Klerikalisme" in *Taarnet. Illustreret Maanedsskrift for Kunst og Literatur*, København, bind I, 129–131. [1893d]

Jørgensen, Johannes (1894): "Nutidens danske Literatur" in *Taarnet. Illustreret Maanedsskrift for Kunst og Literatur*, København, bind I, 216–227. [1894a]

Jørgensen, Johannes (1895): "Schopenhauers Naadelære" in *Taarnet. Illustreret Maanedsskrift for Kunst og Literatur*, København, bind II, 176–181. [1894b]

Jørgensen, Johannes (1899): *Omvendelse*, København.

Jørgensen, Johannes (1915): *Udvalgte Værker*, bind, I–III, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København og Kristiania.

Jørgensen, Johannes (1916): *Mit Livs Legende I–II*, Gyldendalske Boghandel, København.

Koch, Simon (1894): "Ludvig Find" in Johannes Jørgensen (red.): *Taarnet. Illustreret Maanedsskrift for Kunst og Literatur*, København [1893], bind I, 22–30.

- Kristiansen, Børge (2007): 'At blive sig selv' og 'At være sig selv'. *En undersøgelse af identitetsfilosofien i Henrik Pontoppidans roman Lykke-Per i lysets af Luthers teologi, Schopenhauers og Nietzsches filosofi*, København.
- Lasson, Frans (1984): *Sophus Claussen og hans kreds. En digters liv i breve*, bind I, København.
- Nord, Johan Christian (2012): "Metafysiks reaktion – reaktionær metafysik. En ud – og afviklingsskitse over Johannes Jørgensens forhold til Brandesianismen". *Årsskrift for borgerlig ide debat og kulturkamp*, Vol. V, s. 131–148 [2012a].
- Nord, Johan Christian (2012): "En Poet of en Religionsstifter, med hvem jeg er enig i næsten alle Ting" "Indledende betragtninger over Johannes Jørgensens Schopenhauer-reception" in *Edda. Nordisk tidsskrift for litteraturforskning*, nr. 4 s. 277–291 [2012b].
- Nord, Johan Christian (2013): "Arthur Schopenhauers betydning for Johannes Jørgensens omvendelse" in *Nyhedsbrev – Medlemsblad for Johannes Jørgensens Selskabet*, nr. 1.
- Schopenhauer, Arthur (1888b): "Om Verdens Lidelse" ved S. Hansen in Carl Behrens (red.): *Ny Jord. 14 Dags Skrift for Literatur, Videnskab og Kunst*, bind I, København, 179–185.
- Schopenhauer, Arthur (1888c): "Om Kvinder" ved S. Hansen in Carl Behrens (red.): *Ny Jord. 14 Dags Skrift for Literatur, Videnskab og Kunst*, bind I, København, 536–550.
- Schopenhauer, Arthur (1977): *Züricher Ausgabe. Werke in Zehn Bänden*, ved Arthur Hübscher et al., Zürich.
- Schönbeck, Oluf (2006): "Johannes Jørgensen og Harald Høffding" in Oluf Schönbeck og Stig Holsting (red.): *FAGERØ – En antologi om Johannes Jørgensen*, Svendborg, s. 109–156.